

b. Zprávy z konferencí a jiných akcí

Setkání s Druhým

Meeting the „Other“: International Summer Workshop, Praha 12. 9. – 14. 9. 2002

Víme, jak to chodí při setkáních akademiků s jinými akademiky. Účastníci wszelkých konferencí by o tom mohli vyprávět a v českých historických kruzích na toto téma proběhla dokonce menší názorová různice. Vzájemná odlišnost badatele provokuje, obohacuje, může je pobavit (možná), ale zároveň ztěžuje cestu k bezprostřednímu porozumění. Předběžná shoda odstraňuje zábrany, usnadňuje kooperaci, nebo také odzbrojuje a uspává. Obojí má výhody i nevýhody. Přesto nezbyvá než učinit rozhodující volbu a vydat se jednou z těchto cest.

Organizátorky a organizátoři pražského letního workshopu *Meeting the „Other“* v čele s *Ludou Klusákovou* ze Semináře obecných a komparativních dějin při Ústavu světových dějin FF UK zvolili první variantu – což můžeme jen přivítat, neboť v Česku bude ještě dlouho důležitější provokovat nežli uspávat. Na workshopu, který podpořila Univerzita Karlova a prestižní univerzitní asociace *Europaeum*, se v malé aule Karolina sešlo 12. a 13. září 2002 přes třicet historiků, sociologů a dalších společenských vědců z akademických institucí ve Finsku, Francii, Nizozemí, Polsku, Rumunsku, Velké Británii, a samozřejmě v České republice. Pořadatelé a pořadatelky pozvali badatele zakotvené v kontextu různých disciplín, paradigmatických

směrů i národních diskurzů a nabídli jim prostor pro vzájemnou konfrontaci východisek i výsledků práce, a zejména – což zdůraznila v uvítacím proslovu i *L. Klusáková* – pro diskusi.

Pojem Druhého nebo Jiného (*l'Autre/the Other*) se v produktivních vrstvách historiografického diskurzu uplatňuje přinejmenším po dvě desetiletí. V roce 1985 mu byla věnována jedna z hlavních sekcí Světového historického kongresu ve Stuttgartu, jak v zahajovacím příspěvku připomněl *Miroslav Hroch*. Jak vyplynulo ze shrnutí *M. Hrocha*, historikové tehdy pokládali za dvě strany mince „otherness“ (1) otázku moci, autority a ovládnutí „jiného“ jako podřadného, a (2) otázku vlastní identity jako místa bezpečného proti jinakosti. Jako třetí důležitý prvek figuroval v diskusích osmdesátých let (3) diachronní aspekt vztahu k jinému, tedy hledání „otherness“ (jinakosti) ve vlastní minulosti. Jestliže se o „otherness“ diskutuje i dnes, pak můžeme logicky předpokládat, že toto téma skrývá něco stále podstatného. Vzhledem ke skutečnosti, že jinakost byla zkoumána nejrůznějšími postupy a s nejrůznějšími akcenty, program workshopu rozdělil příspěvky poměrně citlivě do bloků spojených spíše problémy v pozadí nežli explicitními tématy nebo společným vyznáním víry autorů.

Dopolední blok 12. září 2002 byl věnován problému společenských hranic mezi Vlastním a Druhým v moderní a raně moderní evropské společnosti. *Peter Becker* z Evropského univerzitního institutu ve Florencii popsal dominantní znaky kriminologického diskurzu v devatenáctém století.¹ Obraz kriminálníka/zločince zařadil do kontextu „his-

¹ „Irresistible Otherness? Criminological Discourse, Police Practices, and Criminal Identity in 19th Century Germany.“

torické sémantiky asymetrických opozic“ (R. Kosseleck), jejichž pomocí moderní společnost definuje a účinně udržuje své hranice. Z tohoto hlediska je podle P. Beckera důležité, aby kriminologický diskurz pracoval se stereotypem zločince, který bude zároveň (1) bezesbytku démonizovaný a přitom (2) dostatečně diferencovaný, aby byl použitelný ve společenských technikách pověřených praktickou manipulací se zločinci a zejména prevencí. V 70. letech 19. století došlo k paradigmatickému posunu od moralizující a etnografické perspektivy v diskurzu o zločinu k medicínské a antropologické kriminologii. Začátek století viděl ve zločinci oběť iracionálního přístupu k životu (požívačností, alkoholizmu, hazardu) a převrácení buržoazních morálních hodnot ve specifickém kulturním prostředí (symbolem je podsvětí, které klade veškerou píli a důmyslnou dělbu práce do služeb zločinu); konec století naopak chápal zločince jako fyzicky i mentálně inferiorní bytost, jejíž osud předurčují především biologické dispozice. Hlavní funkce diskurzu zůstaly zachovány, avšak změnil se provoz na hranici mezi normálním a patologickým (J. Link): zatímco morální a rozumovou zvrácenost bylo možné konvertovat, biologickou inferioritu lze nanejvýš zneškodnit či izolovat.

Daniela Tinková z pražské Fakulty humanitních studií představila výsledky několikaletého výzkumu změn v diskurzu o zločinu na prahu evropské moderny.² Přihlásila se ke konstruktivistickému paradigmatu, podle něhož kriminalita není projevem objektivní esence zločinnosti, nýbrž výsledkem cílevědomé i mimovolné společenské aktivity, která

určuje hranice a podstatu zločinného i vztahy ke zločincům. Pojetí kriminality ve filozofickém a juristickém diskurzu se v tomto světě stává klíčem k praktikám, jimiž jsou zločinci definováni, vytvářeni a manipulováni státní autoritou. D. Tinková popsala zrod moderní definice zločinu v josefinském Rakousku a v revoluční Francii³ pomocí tří transformací oproti definici *ancien régime*: (1.) *Secularizace* – posun od morálně-náboženské definice zločinu, která spatřovala ve zločinu napadení posvěceného společenského řádu ke „společenské“ definici, v níž je zločin proviněním proti společnosti, nebo přesněji proti jejímu legitimnímu vtělení: *státu*. Pozdější vývoj přinesl abstraktnější variantu nedotknutelné sekulární instance v podobě individuálních práv. (2.) *Dekriminalizace* některých zločinů (např. sebevraždy), která vzešla ze zásady, že dodržování morálních zásad nemá být vynucováno násilím. Tento náhled znamenal zároveň výraznou kulturní relativizaci zločinu. (3.) *Medikalizace*, jež preferovala vysvětlení zločinu mimovolnou biologickou „inklinací“. Distinkce morální/amorální, potažmo legální/ilegální, byla nahrazena distinkcí normální/patologické. Všechny tři proměny ilustrují zrod *moderní individuality* a moderních podob moci v podmínkách krize staré *legitimizace*. Zároveň s nimi se ujala své role i nová podoba *disciplinace* lidského jedince, která vycházela z manipulace nově konstituovaného individua.

Alex Cowan představil svůj výzkum strategií, které se rozvinuly ve vztazích benátských patriciů k jejich konkubínám a nemanželským dcerám. Úzká *societa* benátských patriciů věnovala značnou

² „The Social and Cultural Change and the Transformation of the Concept of the Criminal in the Age of Reason (17th – 19th Centuries).“

³ Tyto státy posloužily jako vzor řadě dalších úprav.

pozornost nejen vytváření a udržování stupnice sociálních distinkcí, ale také pěstování rituálů, jimiž bylo možné individuální pozici vylepšit (především dosáhnout způsobilost nemanželské dcery ke sňatku s patriciem). Protože sňatek dcery představoval cenný sociální kapitál (možnost navázat sociální aliance prostřednictvím příbuzenských svazků), nelitovali často otcové energie na uskutečnění takové nobilitace.

Jak vyplývá z následné diskuse, rezervy v tomto přístupu k marginalizovaným skupinám se skrývají především za zdánlivě nevinnou otázkou *zobecnitelnosti* výsledků. A to ve dvojím⁴ smyslu: (1.) Při použití metodologie, která se v tolika bodech inspiruje přínosem M. Foucaulta jako naše příspěvky, lze mechanismy moci identifikovat pouze konkrétně – v místě, kde přímo působí; v tom je kouzlo diskurzivní analýzy. Tím ale zároveň vyvstává otázka, zdali existuje něco více než soubor navzájem nesourodých *othernesses* – jinakost jako princip distinkce, významný znak určitého diskurzu (např. evropského diskurzu o kriminologii) nebo určité society (rodící se moderní evropské společnosti). (2.) Zejména ale vidíme, že naše pohledy na jinakost bývají jednostranné – chybí perspektiva samotného Jiného. Klíčová je zde otázka, jakým způsobem se v moderní vědě o zločinnosti odrážejí životní světy samotných zločinců – zbývá „delikventům“ jako bytostem nějaký prostor v institucích (včetně vědy), jež byly stvořeny k jejich ponížení a manipulaci? Promlouvá k nám ze slovníků argotu, z pro-

tokolů o výsleších nebo z anamnéz delikventů nebo náš heterostereotyp delikventa? I zdánlivě důstojné a zajímavými možnostmi vzestupné mobility obdařené postavení žen v raně moderní benátské societě se zakládalo na posesivním vztahu mužů-patriců k tělu dcery i konkubíny. Co tedy vlastně historici zkoumají mezi zvětšelymi písemnostmi, které po sobě zanechali *vítězové* konfrontace dvou světů? K podobné otázce se znovu vrátily i další bloky programu.

V první části odpoledního bloku 12. září 2002 vyslechli účastníci a účastnice workshopu příspěvky, které se týkaly hledání hranic v současné evropské společnosti. *Lorna Colberg Goldsmith* z Northumbrijské univerzity se věnovala proměnám komunální sociální politiky v Newcastleu v šedesátých letech.⁵ Ve středu její pozornosti stály „problémové rodiny“ a jejich střet s proměňující se podobou města (přestavby, asanace). Lze s jistým uspokojením konstatovat, že městská rada v Newcastleu na počátku 60. let přestala „nepřízřivobivé“ rodiny za trest sestěhovávat do nejzanedbanějších domů (kdy to napadne i vybrané domácí obce, je ve hvězdách) a přešla k politice dobrého příkladu v sousedství a systematického terapeutického dohledu sociálních pracovníků. Na druhé straně zůstala ve vztahu k „problémovým“ rodinám sociální politika i nadále manipulativní intervencí, která tyto rodiny nechápala jako rovnocenné partnery.

Marjaana Niemi z Tamperské univerzity představila srovnání sociální politiky zaměřené na zaměstnané matky na po-

⁴ Pomímám zde povinnou sekvenci pramenné kritiky: je nutno posoudit, zda zkoumaný diskurz reflektuje také sociální praxi, například zda kriminologický diskurz odpovídá reálnému fungování justičního mechanismu (které v některých ohledech předbíhalo transformaci právního systému), nebo zda vyjadřuje názor veřejnosti, ať už ji definujeme jakkoli.

⁵ „The Problem of ‚Problem Families‘: Managing Housing and Tenants in Newcastle in the 1960s.“

čátku 20. století v Göteborgu a Birminghamu.⁶ Jedním z dominantních témat sociální politiky městských rad na počátku století byla vysoká dětská úmrtnost v chudých čtvrtích. Městské rady vycházely z odborných expertiz, které v obou případech podávaly podobný výčet příčin; jednotlivé příčiny byly ovšem odlišně zváženy a zhodnoceny. Jak upozornila M. Niemi, žebříček sociálních zel pozoruhodně korespondoval s odlišnými normativními představami, ale i s praktickými problémy obou společností. Britský diskurz zdůrazňoval, že příčina vysoké dětské úmrtnosti souvisí s faktem, že *nezodpovědné* matky docházejí do zaměstnání kvůli zjištěné představě mzdy a zanedbávají péči o děti. Ze švédské perspektivy je ovšem příčinou vysoké dětské úmrtnosti chudoba a nedostatečná zdravotní péče v dělnických čtvrtích – žena, která nepodporuje rodinný rozpočet vlastním výdělkem ze zaměstnání, je vlastně *nezodpovědná*. *Odpovědná* žena dochází do práce, zatímco obec pro její děti zajistí denní péči. Obě města měla odlišnou sociální politiku, která vycházela z protikladných premis, uzavřela M. Niemi. Obě města ovšem deklarovala, že premisy jejich sociální politiky jsou vědecké. A obě mohla tvrdit, že jejich politika byla správná a úspěšná – vždyť v obou městech dětská úmrtnost klesla!

Workshop pokračoval dalším blokem, který se věnoval klasické situaci setkání s jinakostí – střetu evropských a mimoevropských kultur. Diskuse k oběma sekcím byla spojená, což se ukázalo jako šťastný krok.

Rosanna Woensdregt z Leidenské uni-

verzity popsala specifické sémiotické pochody na rozhraní španělské koloniální kultury a kultury mixtécké šlechty v období po dobytí Amerik.⁷ Mixtécká šlechta se krátce po dobytí přihlásila ke kultuře kolonialistů – hlásila se ke katoľicizmu, používala křestní jména nej-mocnějších španělských vřdvců, tituly „don“ či „dona“ a další výsady, evropské oblečení atd. Španělé naopak pustili mixtécké kodexy jako pramen majetkoprávních nároků, ačkoli z vyššího hlediska pokládali tyto kodexy za produkt uctívání dábla. Strategii mixtécké nobility lze popsat pomocí pojmu *mimikry*, jak s ním pracuje soudobá postkoloniální teorie: ačkoli do koloniálního právního systému vstupovala zdánlivě plně funkčně a bezpříznakově, ve skutečnosti sledovala symbolickou interakci v diskurzu dobyvatelů vlastní cíle. Díky živé akomodaci a improvizaci místní elity se tak ustavila nová mocenská rovnováha, v níž sice byla dekonstruována božská autorita původní mixtécké nobility (*yya*), avšak tato šlechta se udržela jako vrstva lokálních landlordů (*cacique*) podřízených španělským koloniálním autoritám.

Patrně nejpodněnější příspěvek workshopu přednesla na konci prvního dne *Lea Zuyderhoudt*. Věnovala jej současným limitům a budoucím možnostem historiografie severoamerického kmene Černonožců.⁸ Toto téma charakterizovala jako problém situace, kdy setkání s Druhým popisuje Druhý: monopol na historii amerických Indiánů (původních obyvatel Ameriky) totiž doposud drží dominantní „bílá“ americká historio-

⁶ „Factory Mothers: Discourses on Poverty Motherhood and Women's Work in Swedish and British Cities (c. 1900–1920).“

⁷ „Symbolic Interaction and Mimicry in the Mixtec Coast.“

⁸ „Re-Conquering Blackfeet History: ‚Self‘ and ‚Other‘ in Blackfeet Historiography and Education.“

grafie. V její interpretaci se minulost Indiánů stává buďto souborem a-historických mýtů (příběhů o předcích) nebo záležitostí jedině epizodní role v dávném příběhu bílé Ameriky: Indián jako muž – prérijní jezdec. V této historii chybí ženy, chybí v ní sociálně historická dimenze, chybí i kontinuita s přítomností. Jasný kontrastní obrázek dává srovnání s dějinami amerických přistěhovalců, jak jsou popisovány v dominantním diskurzu: zde nechybí ani sociálně historické informace, ani zdůraznění, že současné minority jsou legitimními dědici a pokračovateli přistěhovalců.

Dilema dějin psaných Druhým pokračuje i poté, co běloši přestali fyzicky útočit na samotnou existenci domorodých dějin. Dnes sice nejsou – jako na přelomu 19. a 20. století – indiánské děti masově násilím odváděny do vzdálených internátů, kde by byly izolovány od mateřské kultury, překřtěny bělošskými jmény a kde by nesměly hovořit mateřským jazykem. V devadesátých letech dokonce vyrazili do rezervací dobrovolníci z univerzit, aby znovu rozšířili znalost starých indiánských příběhů. Jenomže jejich intervence přinesla další narušení symbolického řádu, které mělo zhoubné sociální důsledky (podle názoru kmenových starších přímo vedlo k nárůstu sebevraždnosti v rezervacích). Kultura Černonožců má vlastní logiku, vlastní stavbu i vlastní kategorie. Lidé bez znalosti konkrétního protokolu pro vyprávění (často také bez znalosti černonožského jazyka) se jednoduše nemohou podílet na pěstování historie kmene. Co si ostatně počnou vzdělanci odchovaní západní kulturou v prostředí, kde se o některé „historické“ příběhy pečují jako o živé bytosti, aby nezanikly, zatímco jiné příběhy – písně přicházejí samy a kde se příběhy dělí na

ceremoniální a mimoceremoniální, podle posluchačstva i okruhu oprávněných vypravěčů? V tomto světle se jeví dosavadní historiografie Černonožců jako fatálně nedostatečná. Různé standardy jinakosti, které demonstruje americká kultura ve vztahu k přistěhovalcům a Indiánům, jsou morálně i intelektuálně nepřijatelné, stejně jako tendence psát dějiny Druhého bez pronikavé znalosti jeho vlastní kultury.

V diskusi se přítomní záhy soustředili právě na úlohu společenské vědy při setkání s jinakostí. Ve své primární diskurzivní funkci mohou být historička či historik chápáni jako ti, kdo zprostředkují, dost možná i ruší jinakost v minulosti určité society. Avšak právě mezní situace, o kterých hovořily odpolední referáty 12. září, ukazují, že Druhý nemusí o zásah „vědců“ vůbec stát. Inspektoři sociálního úřadu do „problémových“ rodin nikdo nezve – a nikdo nezve ani historičku, historika, antropoložku či antropologa do marginalizovaných etnických komunit. Jak se poučili potomci středoamerických Mixtěků, antropoložky a antropologové často přijdou, a zase odejdou zpět do měst, aby tam sepsali své esoterické zprávy na základě odtazitých teorií a v angličtině, které nikdo z místních obyvatel nerozumí. Snadno se může stát, že do „národního“ archivu nejsou vpuštěni místní obyvatelé, kteří nemají dostatečně vznešené povolání (třeba studentů historie se státním stipendiem), aby se směli zajímat o dokumenty z vlastní minulosti. Ani národ ani jeho historie nejsou pro všechny. O tom by severo- i středoameričtí Indiáni (a nejen oni) mohli vyprávět. Co potom ale historičky a historikové nabízejí svým Druhým kromě toho, že kradou a mrzačí jejich příběhy? „Objektivitu“ která preferuje vlastní diskurzivní provoz

před životními světy lidí, kteří jsou jí podrobeni, ať už jde o „problémové rodiny“ nebo o „divochy“? „Vědu“, jež prokázala, že dokáže legitimizovat každý politický nárok, který na ni vynesou mocní (srv. případ městské sociální politiky)? Nebylo by správnější nechat prostě Druhý na pokoji?

Většina diskutujících se shodla, že svým Druhým současná historička či historik dluží soustředěnou snahu pochopit a respektovat významy, které přikládají své minulosti. Již nelze dále psát dějiny „o Druhých bez Druhých“, možná nejspřávnější je psát jejich dějiny pro ně. Sami sobě dluží dnes historičky a historici více než jindy odpověď na otázku proč, s jakými cíli a s jakým *oprávněním* se zajímají o minulost, která představuje jejich hlavního Druhého.

Dopolední blok 13. září 2002 byl zasvěcen setkání s Druhým v procesu evropských migrací. *Jean-François Berdah* z Univerzity Toulouse II le Mirail se věnoval proměnám francouzské imigrační politiky od *ancien régime* do poloviny 20. století.⁹ Konkrétní úprava práva na získání občanství kolísala ve sledovaném období od zásady *ius sanguinis* k zásadě *ius soli*, avšak řídila se především momentálními zájmy populační politiky. Proto zejména platilo, že i v obdobích se zpřísněnou přistěhovaleckou legislativou mohly být podmínky pro pobyt cizinců na francouzském území dosti příznivé. Poprvé na konci 19. století zasáhly do vývoje výrazněji také domácí xenofobní nálady.

Halina Parafianowicz z Univerzity v Białystoku hovořila o obrazu Ameriky v meziválečném Polsku na pozadí celé

střední Evropy.¹⁰ Tento obraz byl silně idealizovaný, a je zajímavé, že na jeho vzniku se podílel jak nedostatek informací – zejména u první vlny polských emigrantů do USA – tak naopak i (často řízený) příval informací nových. Velký vliv měla jak vyprávění polských emigrantů, tak charisma některých výjimečných osobností doma (I. Paderewski, T. G. Masaryk) i v USA (zejména prezident Wilson). Obraz USA formoval rovněž import propriet konzumního způsobu života a pokročilých forem kapitalistické ekonomiky (film, technické vynálezy a další). Přestože politika izolacionismu přinesla rozčarování – a obraz sobeckého Strýčka Sama s kapsou plnou peněz – lze pozitivní obraz USA pokládat za dominantní představu v polském meziválečném diskurzu.

Chantal Bordes-Benayoun z CRNS vystoupila s rozbořením pojmu *diaspora* jako nástroje analýzy současných migračních procesů.¹¹ Konstatovala, že tento pojem dokáže pracovat s několika rozměry napětí ve vztahu k Druhým. Diaspora se definuje v konfrontaci – distancializaci i přibližování – se dvěma typy Druhých: (1) s hostiteli, Druhými, kteří jsou geograficky blízcí, avšak stojí mimo komunitu, a (2) s Druhými v rámci komunity, kteří jsou však oddělení geografickou či kulturní hranicí. Identita „sefardského Žida z Marseille ve Francii“ skrývá pozoruhodně mnoho variant dalšího rozvoje. Proto se *diaspora* uplatňuje i jako *Kampfobjekt* v pozdně moderních politických zápasech, kde identita představuje jeden z nejúčinnějších mobilizačních prostředků.

Příspěvky přednesené v dopolední sekci

⁹ „The French Melting Pot: Immigration and Citizenship in the 19th and 20th Century.“

¹⁰ „Americanization of Interwar Poland and Spreading the American Dream in the Central and Eastern Europe.“

¹¹ „The Diaspora: A Model for Analysis of Contemporary Migrations?“

13. září měly silný podtext politických dějin – zajímaly se o práci s obrazem Druhého ve jménu určitých krátkodobých (především mocenských a ekonomických) cílů. V následující diskusi participantky a participantanti hledali výhody a meze takto orientovaného zkoumání. Perspektiva dějin politiky vykazuje vytříbený cit pro úmyslně šířený obraz („amerikanizace“ střední Evropy a propaganda meziválečných USA). Dovoluje nám tak ocenit také funkce *pozitivního* (!) obrazu Druhého. Pečlivě registruje možnosti vědomě přijímat (imigranti ve Francii) či nepřijímat (diaspora) identitu hostitele a volit – popřípadě balancovat – mezi alternativními centry identity. Mimo dosah historikova pohledu však často zůstávají dlouhodobější mentální struktury (obrazy), které zůstávají pod povrchem politické konjunktury, jako jsou např. autostereotypy zkoumané komunity. Nesnadné je také stanovit, nakolik je politika systémem, který racionálně sleduje vlastní cíle, a nakolik naopak zůstává ve vleku populárních návalů xenofobie a šovinismu. Politika může tak nakonec snadno působit jako zmatená a bezkonceptní aktivita, kterou je marné racionálně vysvětlovat nebo zkoumat.

Další dva bloky workshopu zasvětili organizátoři příspěvkům, které zkoumaly *jinakost* v rámci Evropských regionů. Na tomto poli plní funkci mnohovýznamových dělítek mezi Vlastním a Druhým geografické osy (Východ – Západ, Sever – Jih) a geografické hranice.

Floris van Nierop z Amsterdamské uni-

verzity zahájil blok příspěvkem o vztahu mezi srbskou diasporou v habsburské monarchii a obyvatelstvem vlastního rodícího se srbského knížectví.¹² Zatímco diaspora disponovala etablovanou elitou, srbské obyvatelstvo knížectví bylo převážně rolnické. Rozpor mezi sociálním složením, kulturní orientací i politickými cíli těchto dvou skupin se nepřímým promítl i do dobových sporů o podobu národního jazyka a do formování moderní srbské národní identity. V pozdějších interpretacích se „konzervativní“ srbští intelektuálové z monarchie proměnili ve vzorového Druhého – v obraz odcizených, povýšených učenců.

Janette Sampimon z téže univerzity představila svůj projekt výzkumu počátků moderní bulharské národní identity.¹³ Demonstrovala, že v prostředí řecké či francouzské kultury se formovala první generace intelektuálů, kteří se hlásili k bulharské identitě – ačkoli sami psali řecky, popř. jinými jazyky.

Hana Sobotková z pražské Univerzity Karlovy potom srovnala obraz Balkánu v devatenáctém století ve francouzském a v českém publicistickém diskurzu.¹⁴ Oba diskurzy se shodně zabývaly definováním civilizační hranice mezi „Evropou“ a „Balkánem“ (jako Druhým) ze západoevropské perspektivy. Postoj k Balkánu jako fenoménu se přitom odvíjel od autorova postoje k *modernizaci*: H. Sobotková rozdělila povšechné obrazy Balkánu na ty, které vycházejí z kritiky zaostalosti, nebo naopak na obrazy zračící sentimentální stesk po mizející tradiční societě. Z výzkumu publicistic-

¹² „Gentlemen and Upstarts: Mutual Images of the Serbs in the South Hungarian Lands and Those in the Nascent Serbian Principality.“

¹³ „The Shift from Hellenisation to the Formation of a Bulgarian Identity Among Intellectual Bulgarians in the 19th Century.“

¹⁴ „Czech and French Images of Balkans: Frontiers Within Europe, Modernity, Religion and Identity.“

kých obrazů Balkánu vyplývá, že francouzská veřejnost (již tradičně) zdůrazňovala svou civilizační nadřazenost nad Balkánem, politicky přitom vycházela z filhellenismu a z pragmatické ochrany osmanské říše. Česká veřejnost se naopak ztotožňovala s perspektivou non-dominantních etnik v rámci mnohonárodní říše a na Balkánu se zajímala zejména o emancipující se slovanská etnika.

Charlotte Alston poté představila konkrétní případ budování obrazu Druhého: antibolševickou kampaň, kterou po ruské revoluci 1917 organizovala skupina publicistů kolem Harolda Williamse.¹⁵ H. Williams a další použili širokou paletu metod od ovlivňování veřejného mínění přes organizování demonstrací až po konzultace s politiky. Váhu jejich argumentům měla dodat i pečlivě budovaná autorita expertů.¹⁶ Jak upozornila Ch. Alston, v různých prostředích bylo třeba sáhnout k různým argumentům: k alegorickým výrazům (Bolševici = Antikrist) nebo naopak k nekomentovanému osobnímu svědectví emigrantů či k obrazu šířícího se mezinárodního nebezpečí bolševizmu. Úspěch tohoto snažení byl neúplný. Informace kroužku kolem Harolda Williamse sice úspěšně zasáhly široký okruh veřejnosti, ale na druhou stranu jako zdroj normativních soudů se kroužek jednoznačně neprosadil.

Carlos Reijnen z Leidenské univerzity na závěr bloku představil svůj pohled na meziválečný český obraz Němců a Slováků.¹⁷ V úvodu svého příspěvku kon-

statoval, že stereotyp Druhého nemusí být koncipován pouze negativně, nýbrž že Druhý může být rovněž spojencem nebo přítelem. Ostatně je na místě otázka, zda právě hostilní obraz Druhého není nejkonstruktivnějším příspěvkem k budování vlastní identity. C. Reijnen navrhl tezi, podle níž české obrazy Němců a Slováků byly v mnohém komplementární. Němci představovali především pouto s historickou minulostí státu, Slovinci měli být základem státu nově budovaného. S Němci se diskurz vyrovnával v kontextu otázek evropského Západu¹⁸ a civilizace; ve Slovácích viděl připomínku emocionální – také původní, čisté a nezkažené – stránky vlastní povahy a jejich místo situoval do kontextu svého poměru k Východu.

Diskuse po obou blocích se opět věnovala vztahu diskurzu k implicitnímu či explicitnímu politickému pozadí zkoumaných obrazů Druhého. Z obecnějšího hlediska tím byl nastolen problém *interpretace významu*, který smíme přikládat formálním či diskurzivním hranicím: ti, kdo píší o Balkánu, mohou tak činit, aby zdůraznili svou odlišnost („civilizovanost“), ale také aby se pokusili Balkán inkorporovat „do Evropy“. Postoj k Druhému, který se jeví být pouze otázkou diskurzivních preferencí (např. srbské jazykovědné spory), může odrážet povýtecké materiální společenské vztahy mezi různými skupinami. V dalších případech je konstrukce Druhého přímo *instrumentalizována*: ať už pro konkrétní

¹⁵ „Harold Williams (1876–1928) and His Circle: Aspects of English View on the Russian Revolution.“

¹⁶ Podobnou strategii známe i z působení E. Seton-Watsona.

¹⁷ „Strangers from Within: Czech Images of the Germans and Slovaks in the Interwar Period.“

¹⁸ Čímž nemá být řečeno, že Němci byli pokládáni pouze za ztělesnění Západu nebo jeho zprostředkovatele – mohli být stejně tak jeho antitezí (Masarykova koncepce teokracie) nebo šanci demonstrovat kulturu civilizovaných menšinových práv v mladém státě.

politické cíle (podporovat intervenční politiku), nebo s úmyslem vytvořit základní identitu nového státu. Potom se dominantní stává otázka *plurality významů*, která nastavuje limity historičiny či historikovy práce. Problémem je nejen vybrat dostatečně reprezentativní, nebo naopak precizně omezenou pramennou základnu; zpochybněna může být jednoznačnost jakýchkoli badatelských interpretací ve světě, kde spolu soupeří konkurenční politické koncepce. Lze například Slováky ve státě, který se hlásí k „československému“ národu, ještě definovat jako Druhého, nebo je to již náš Vlastní? Lze hovořit o „obrazu“ Němců, jestliže se mluvčí někdy vyjadřují zcela paušálně a jindy diferencují řadu skupin¹⁹, k nimž mluvčí zaujímá nestejně politické postoje?

Workshop *Meeting the „Other“* přinesl účastníkům mnoho podobných otázek. V jistém smyslu lze dva dny diskusí, které mu byly vyměřeny, chápat především jako úspěšnou dílnu na otázky, které si účastnice a účastníci odváželi zpět ke svým výzkumům, aby jimi rozšířili či korigovali vlastní badatelskou perspektivu. Odpovědi budou asi muset hledat sami. Porovnáme-li průřez otázkami, s nimiž byli účastnice a účastníci workshopu konfrontováni, s trojicí hlavních motivů (autorita, identita, minulost), již v diskusích osmdesátých let o *otherness* identifikoval Miroslav Hroch ve svém úvodním příspěvku, je tematická shoda přinejmenším podivuhodná. Lze si ale povšimnout rovněž významného rozdílu: výrazného posunu k zájmu o metodu zkoumání. Otázky, které na workshopu padly, ilustrují příklon k úvahám o metodě, o její gnozeologické přiměřenosti,

ale také o její morální legitimitě. Ilustrují názorně obrat k sebereflexi, který evropské společenské vědy prodělaly v posledních desetiletích. V českém kontextu ovšem znamenají tyto otázky více: nejen, že zmíněný obrat ve společenských vědách ilustrují, také jeho impulz přinášejí mezi české akademičky a akademiky. Proto byla nejvýraznějším nepříjemným překvapením workshopu mírná převaha zahraničních hostů nad „domácími“. Postrádal jsem především hojnější účast českých studentek a studentů, kteří si zde mohli bezbolestně – a zdarma – otestovat kulturu mezinárodní akademické komunikace. Nu což, třeba je jejich profesorky a profesori pošlou příště.

Michael Voříšek

Premeny rodiny v urbánnom prostredí

Ku koncu roku 2002 (27. – 28. 11.) sa v Banskej Bystrici konala vedecká konferencia na tému „Premeny rodiny v urbánnom prostredí“. Konferenciu, ktorá je súčasťou riešenia rovnomeného grantového projektu VEGA, organizoval Inštitút sociálnych a kultúrnych štúdií Fakulty humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Konferencia bola príležitosťou na stretnutie odborníkov, ktorí sa z rôznych uhlov spoločenského a vedeckého záujmu venujú problematike rodiny v mestskom prostredí, čím zároveň poskytla priestor pre teoretické, interdisciplinárne diskusie.

Téma rodiny predstavuje široký záber, čo potvrdili aj jednotlivé referáty, v ktorých sa téma rodiny skloňovala z odliš-

¹⁹ C.Reijnen upozornil na rozlíšenie medzi Nemci prusko-nemeckými, rakouskými a nemeckou menšinou v ČSR.